

Hastaların Hasta Haklarına Yönelik Bilgi Düzeyleri ve Kullanma Tutumlarının İncelenmesi: Tanımlayıcı Kesitsel Bir Çalışma

Examination of Patients' Knowledge Levels and Attitudes to Use Regarding Patients' Rights: A Descriptive Cross-sectional Study

Bilgen ÖZLÜK¹ Fatma Ezgi YORGANCILAR²

ÖZET

Amaç: Hastaların hasta hakları konusunda bilgilendirilmelerinin yanı sıra bu bilgiyi ne düzeyde kullandıkları da önemlidir. Bu çalışmada hastaların hasta hakları konusundaki bilgi düzeyleri ve kullanma tutumlarının incelenmesi amaçlandı.

Yöntem: Tanımlayıcı kesitsel tipteki bu araştırma, 05.04-05.05.2017 tarihleri arasında bir üniversite ve bir özel hastanede yatarak sağlık hizmeti alan, onam yeterliliği bulunan ve araştırmaya katılmayı kabul eden 253 erişkin hasta ile gerçekleştirildi. Veriler "Hasta Hakları Bilgi Ölçeği" ve "Hasta Haklarını Kullanma Tutumu Ölçeği" ile toplandı. Çalışma için etik onam, kurum izinleri, ölçek yazar izinleri ve hastalardan yazılı onam alındı. Verilerinin analizinde sayı ve yüzde dağılımı, ortalama, standart sapma, bağımsız gruplarda t testi ve tek yönlü varyans analizi (ANOVA) kullanıldı.

Bulgular: Hastaların hasta hakları konusundaki bilgi düzeylerinin yüksek olduğu (Ort.±SS=40,25±3,03) ve hasta haklarını kullanma tutumlarının düşük olduğu (Ort.±SS=48,71±13,85) belirlendi. Hasta hakları konusunda bilgiyi medyadan öğrenen hastaların, hastanelerden öğrenen hastalara göre hasta haklarını kullanma tutumlarının daha yüksek ve istatistik olarak anlamlı olduğu belirlendi ($p<0,05$).

Uygulamada Kullanım: Bir kişinin haklarını tanımasının ve onu kullanmasının ilk adımı, haklarının ne olduğunu bilmesidir. Bu sağlandığında, hastalar haklarını bilmenin bilinciyle haklarını kullanmaya yönelik bir tutum geliştireceklerdir.

Anahtar Kelimeler: Bilgi; Hasta; Hasta Hakları; Tutum.

ABSTRACT

Aim: In addition to informing patients about patient rights, it is also important to what extent they use this information. This study, it was aimed to examine the knowledge levels and usage attitudes of patients about patient rights.

Methods: This descriptive and cross-sectional study was conducted with 253 adult patients who were hospitalized in a university and a private hospital between 05.04-05.05.2017, had sufficient consent, and agreed to participate in the study. Data were collected with the "Patient Rights Information Scale" and "Patient' Rights Using Attitude Scale". Ethical consent, institutional permissions, scale author's permissions, and written consent from the patients were obtained for the study. Number and percentage distribution, mean, standard deviation, t-test for independent groups, and one-way analysis of variance (ANOVA) were used in the analysis of the data.

Results: It was determined that the patient's level of knowledge about patient rights was high (Mean±SD=40.25±3.03) and their attitudes to using patient rights were low (Mean±SD=48.71±13.85). It was determined that patients who learned about patient rights from the media had a higher and statistically significant attitude towards using patient rights than patients who learned about patient rights from hospitals ($p<0.05$).

Practice Implications: The first step in recognizing and exercising one's rights is knowing what their rights are. When this provides, patients will develop an attitude toward exercising their rights with the awareness of knowing their rights.

Keywords: Information; Patient; Patient rights; Attitude.

¹Doç. Dr. Necmettin Erbakan Üniversitesi, Hemşirelik Fakültesi, Hemşirelikte Yönetim Anabilim Dalı, Konya, Türkiye. ORCID: 0000-0002-2560-4199

²Doktora Öğrencisi, Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Hemşirelik Anabilim Dalı, Konya, Türkiye. ORCID:0000-0002-6223-9557

Sorumlu Yazar: Fatma Ezgi Yorgancılar, Doktora Öğrencisi, Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Hemşirelik Anabilim Dalı, e-mail: ezgiyorgancilar@hotmail.com

Atıf/Citation: Özlük, B., Yorgancılar, F.E., (2023). Hastaların Hasta Haklarına Yönelik Bilgi Düzeyleri ve Kullanma Tutumlarının İncelenmesi: Tanımlayıcı Kesitsel Bir Çalışma. Güncel Hemşirelik Araştırmaları Dergisi, 3 (2),63-73.

GİRİŞ

Hasta hakları, esas olarak insan haklarının ve değerlerinin sağlık hizmetlerine uygulanmasını ifade etmekte ve dayanağını insan haklarıyla ilgili temel belgelerden almaktadır. Birleşmiş Milletler tarafından 1948 yılında İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nin yayınlanmasının ardından insan hakları kavramı hızla gelişmiş, buna bağlı hasta haklarına ilişkin mevzuat tüm dünyaya yayılmıştır (United Nation, 1948). Bu haklar; sağlık hizmetlerinden yararlanma gereksinimi olan bireylerin sırf insan olmaları nedeniyle sahip oldukları hakları kapsamaktadır (World Health Organization (WHO), 1978). Hastaların onurunu ve özerkliğini korumak için hazırlanmış yasal düzenlemelerden oluşan hasta haklarının temel amacı, bireylerin özerkliğine saygı göstermek ve iyilik hallerini güvence altına almaktır (Czajkowska ve ark., 2021; WHO, 1978). Ayrıca sağlık hizmetlerinin herkes için eşit düzeyde ulaşılabilir ve sürekli olması ise, hasta haklarının en önemli hedefini oluşturmaktadır (WHO, 1994). Türkiye'de 1998 yılında resmî gazetede yayımlanan Hasta Hakları Yönetmeliği'nde hastaların hakları yayımlanmış ve bu hakların uygulanması konusunda sağlık kurumları ve sağlık çalışanlarına görev ve sorumluluk yüklenmiştir (Resmî Gazete, 1998).

Günümüzde sağlık hizmeti sunan mesleklerin ulusal ve uluslararası etik kodları ve yasal düzenlemelerinde hasta haklarının korunmasına yönelik bilgiler yer almaktadır (Sert & Karataş, 2021). Yasal düzenlemelerin ve etik kodların varlığı, hasta haklarının korunmasının garantisidir. Amerika'da yapılan bir çalışma, sağlık çalışanlarının profesyonel olmayan davranışlarının, hasta haklarını ciddi şekilde ihlal ettiğini göstermiştir (Omolayo, 2020). Tıp etiğinde çok dikkat edilen bir konu olan hasta haklarının korunmasında ve uygulanmasında sağlık çalışanlarına önemli roller düşmektedir (Waghmare ve ark., 2020). Buna rağmen literatürde sağlık çalışanlarının hasta hakları konusunda bilgi ve farkındalık düzeyinin düşük olduğunu (Mpouzika ve ark., 2021; Sookhak ve ark., 2019) veya bilgi düzeyinin yüksek fakat

uygulamada bu haklara riayet edilmediğini (Al-Saadi ve ark., 2019; Sheikhtaheri ve ark., 2016) raporlayan çalışmalar bulunmaktadır. Hastanın hakları konusundaki bilgisi, etkili sağlık çalışanı-hasta iletişimi için bir ölçüt oluşturmaktadır. Bilgilendirilmiş hastalar, tedavileri ve bakımları konusunda daha bilinçli oldukları için kendi bakımlarına da aktif olarak katılmaktadır (Ageawal ve ark., 2017; Roth-Cohen ve ark., 2021). Sağlık hizmeti sunucuları tarafından daha fazla bilgi sağlanmasının, hastaların karar verme sürecine ve haklarını kullanmalarını geliştirebileceği belirtilmektedir (Oppong, 2019). Ayrıca artan sağlık hizmetleri maliyeti ve yasal sorunlar, sağlık profesyonellerinin hastalara karşı her zamankinden daha fazla hesap verebilir durumda olmasını gerektirmektedir (Muhammad ve ark., 2021). Bu nedenle sağlık çalışanlarının hastayı, hakları konusunda bilgilendirmeleri önem taşımaktadır.

Sağlık hizmeti alanlar, yönetmelikte belirtilen haklarına uyulmasını ve uygulanmasını talep etmekte ve sağlık ihtiyaçlarını karşılarken haklarına saygı gösterilmesini beklemektedir. Hastaların hasta hakları ve sorumluluklarının yeterince farkında olmaları, sağlıkları üzerinde kontrol sahibi olmalarına, sorumluluklarını bilmelerine ve sağlık haklarını talep etmelerine olanak sağlamaktadır (Abihiro ve ark., 2020). Ayrıca kendi haklarının farkında olan hastalar, tedavi sürecinin daha hızlı ilerlemesini sağlayarak sağlık hizmet maliyetinin azalmasına ve sağlık hizmet kalitesinin artmasına yardımcı olacaktır (Yousef & Abed, 2021). Hastaların hakları konusunda bilgilendirilmelerinin yanı sıra bu bilgileri ne kadar anladıkları ve olumlu bir tutuma dönüştürebildikleri de önemlidir. Yapılan bir çalışmada, hastaların hasta hakları konusunda bilgi düzeyinin yüksek olduğu, fakat haklarını kullanmaya yönelik tutum düzeylerinin düşük olduğu belirtilmektedir (Omolayo, 2020). Bir kişinin haklarını tanımasının ve onu kullanmasının ilk adımı, haklarının ne olduğunu bilmesidir (Erbay & Uğurluoğlu, 2016). Bu

nedenle hastalar haklarını bilmeli ve haklarını kullanmaya yönelik bir tutum geliştirmelidir.

Araştırmanın amacı

Bu çalışma, hastaların hasta hakları konusundaki bilgi düzeylerini ve haklarına yönelik tutumlarını değerlendirmek ve alana katkı sağlamak amacıyla gerçekleştirilmiştir.

GEREÇ VE YÖNTEM

Araştırmanın türü

Çalışma tanımlayıcı ve kesitsel türdedir.

Araştırmanın evren ve örnekleme

Çalışmanın planlandığı bölgede, iki üniversite hastanesi, iki sağlık bakanlığı hastanesi ve dört özel hastane bulunmaktadır. Araştırma, yazılı izinlerin alınabildiği bir üniversite ve bir özel hastanede yürütülmüştür. Üniversite hastanesi 1230, özel hastane 84 yataklı hizmet veren kurumlardır. Araştırmanın evrenini, bir üniversite hastanesi ve özel hastanede dahiliye, cerrahi ve kadın hastalıkları kliniklerinde yatarak sağlık hizmeti alan, onam yeterliliği bulunan ve araştırmaya katılmayı kabul eden yetişkin hastalar oluşturmuştur. Evrende yer alan hasta sayısı, araştırmanın yapıldığı tarihten önceki ayda kliniklerde yatan hasta sayısı esas alınarak belirlenmiştir. Her iki hastanenin de doluluk oranı %98 olarak belirlenmiştir. Örneklem büyüklüğü, evreni bilinen örneklem yöntemi ile 241 olarak hesaplanmıştır. Kayıplar olacağı düşünülerek gelişigüzel örnekleme yöntemi ile 270 hastadan veri toplanmış, 17 anket eksiklikler nedeniyle çalışma dışı bırakılmıştır. Örneklem sayısı 253 hasta olarak tamamlanmıştır.

Veri toplama araçları

Hasta bilgileri formu

Hastaların sosyo-demografik özellikleri, hastaneye müracaat sıklığı, hasta hakları konusunda bilgi alma durumu ve hasta hakları konusunda bilgi kaynağını belirlemeye yönelik araştırmacılar tarafından hazırlanmış sekiz sorudan oluşmaktadır.

Hasta Hakları Bilgi Ölçeği (HHBÖ)

Hekim, hemşire ve hastaların hasta hakları konusundaki bilgi düzeylerini belirlemek amacıyla Türkçe olarak geliştirilmiştir (Öztürk ve ark., 2007). Ölçek 38 madde ve 10 alt boyuttan oluşmaktadır. Ölçeğin alt boyutları; 1.

Güvenlik, inanç, refakat ve bilgilendirilme hakkı; 2. Mahremiyete saygı, rıza ve izin hakkı; 3. Personeli tanıma, seçme ve değiştirme hakkı; 4. Organ nakli ve gebeliği sonlandırma hakkı; 5. Tedaviyi reddetme ve bilgi isteme hakkı; 6. Tıbbi yasaklara uyma hakkı; 7. Gizliliğe saygı hakkı; 8. Kurumu seçme ve hastanın onam hakkı; 9. Eşitlik içinde hizmete ulaşma hakkı; 10. Sürekli hizmet ve tedaviye katılım hakkı olarak sıralanmaktadır. Ölçek maddeleri Evet (1) ve Hayır (0) şeklinde değerlendirilmektedir. HHBÖ'nin puan aralığı 0-38'dir ve ölçekten 19 puanın altında puan alınması "hasta haklarının bilinmediğini", 19 puanın üzerinde puan alınması ise "hasta haklarının bilindiğini" göstermektedir. Orijinal ölçekte güvenilirlik katsayısı; doktorlar için 0.79, hemşireler için 0,80 ve hastalar için 0,88 olarak bulunmuştur. Bu çalışmada da Cronbach Alpha güvenilirlik katsayısı 0,88 olarak bulunmuştur.

Hasta Haklarını Kullanma Tutumu Ölçeği (HHKTÖ)

Hastaların haklarını kullanmaya yönelik tutumlarını belirlemek amacıyla Türkçe olarak geliştirilen 5'li likert tipi ölçek, 29 madde ve yedi alt boyuttan oluşmaktadır (Erbil, 2009). Ölçeğin alt boyutları; 1. Bilgi ve saygılı hizmet alma hakkı; 2. Personeli seçme, değiştirme ve kayıtları inceleme hakkı; 3. Ziyaretçi, refakatçi, güvenlik ve şikayet hakkı; 4. Tedaviye onay verme ve reddetme hakkı; 5. Personelden tıbbi gereklere uygun hizmet alma ve yasaklara uymasını isteme hakkı; 6. Tıbbi ve ilaç araştırmalarında rıza hakkı, 7. Organ doku naklinde rıza alınması, aile planlaması kullanma ve gebeliği sonlandırma hakkı olarak sıralanmaktadır. Beşli likert tipi ölçekte her maddede "her zaman kullanırım" yanıtına 5 puan, "genellikle kullanırım" yanıtına 4 puan, "bazen kullanırım" yanıtına 3 puan, "genellikle kullanmam" yanıtına 2 puan ve "hiçbir zaman kullanmam" yanıtına 1 puan verilmiştir. Ölçeğin puan aralığı 29-145 olup, ölçekten alınan toplam puan hasta haklarını kullanmaya yönelik tutumu göstermektedir. Ölçekten alınan puan yükseldikçe hastaların, haklarını kullanma tutumlarının olumlu yönde geliştiği şeklinde yorumlanmaktadır. Orijinal ölçekte Cronbach

Alpha güvenirlik katsayısı 0,88 olarak bulunmuştur. Bu çalışmada da Cronbach Alpha güvenirlik katsayısının 0,88 olduğu belirlenmiştir.

Verilerin toplanması

Çalışmanın verileri, 05 Nisan–05 Mayıs 2017 tarihleri arasında toplanmıştır. Veriler toplanmadan önce katılımcılara araştırma hakkında bilgi verilmiş ve bireysel yazılı onamları alınmıştır. Veri toplama formu araştırmacılar tarafından elden verilmiş ve aynı vardiya içerisinde doldurulduktan sonra geri alınmıştır. Veri toplama formunun yanıtlanma süresinin ortalama olarak 20-30 dakika arasında olduğu görülmüştür.

Etik boyut

Araştırmanın gerçekleştirilebilmesi için ilgili Üniversite Hastanesi'nin Etik Kurulu'ndan (Tarih/Sayı: 17/03/2017, 2017/842), ilgili özel hastanenin bilimsel araştırmalar etik kurulundan, araştırmanın yapıldığı kurumların başhekimliğinden ve hastalardan yazılı izin alınmıştır. Verileri toplama aşamasından önce hastalara araştırma ile ilgili bilgi verilmiş ve izinleri alınmıştır. HHBÖ ve HHKTÖ'nün

araştırmada kullanımı için ölçek yazarlarından mail yoluyla izin alınmıştır. Araştırma Helsinki Bildirgesi ilkelerine uygun olarak yürütülmüştür.

Analiz

Verilerin analizinde, tanımlayıcı istatistik analizler (sayı, yüzde, ortalama, standart sapma, minimum, maximum) ve normal dağılım analizleri kullanılmıştır. Değişkenlerin normal dağılıma uygunluğu, skewness, kurtosis değerleri ve Kolmogrov-Smirnov testi ile belirlenmiştir. Ayrıca gruplar arasındaki farkın belirlenmesinde, bağımsız gruplarda t testi ve tek yönlü varyans analizi (ANOVA) kullanılmıştır.

BULGULAR

Araştırma kapsamına alınan hastaların %67,2'sinin üniversite hastanesinde sağlık hizmeti aldığı, yaş ortalamalarının 41,25±15,79 yıl olduğu, %56,1'inin erkek, %72,7'sinin evli, %43,1'inin ilköğretim mezunu ve %29,6'sının ev hanımı olduğu belirlendi. Hastaların %47,0'sinin hasta hakları konusunda bilgi aldığı ve %70,6'sının bilgi aldığı kaynağın hastaneler olduğu saptandı (Tablo 1).

Tablo 1. Hastaların tanımlayıcı özellikleri (n=253)

Özellikler	n	%
Hastane		
Üniversite Hastanesi	170	67,2
Özel Hastane	83	32,8
Yaş (Ort±SS: 41,25±15,79)		
18-44 yaş	153	60,5
45-59 yaş	63	24,9
60 ve üzeri yaş	37	14,6
Cinsiyet		
Kadın	111	43,9
Erkek	142	56,1
Medeni Durum		
Evli	184	72,7
Bekar	69	27,3
Eğitim		
İlköğretim	109	43,1
Lise	81	32,0
Lisans	63	24,9
Meslek		
Kamu çalışanı	44	17,4
Serbest meslek	60	23,7
Emekli	51	20,2
Ev Hanımı	75	29,6
Üniversite öğrencisi	23	9,1

Tablo 1. Hastaların tanımlayıcı özellikleri (n=253) (devam)

Hasta Hakları Konusunda Bilgi Alımı		
Evet	119	47,0
Hayır	134	53,0
Bilgi Kaynağı		
Hastaneler	84	70,6
Medya (TV, İnternet, Gazete)	35	29,4

Ort: Ortalama; SS: Standart Sapma

Hastaların HHBÖ toplam puan ortalamaları $40,25 \pm 3,03$ olarak bulundu. En yüksek puan aldıkları ölçek alt boyutu “Güvenlik, inanç, refakat ve bilgilendirilme hakkı” ($Ort \pm SS = 5,16 \pm 0,47$) iken, en düşük puan aldıkları ölçek alt boyutunun ise “Eşitlik içinde hizmete ulaşma hakkı” ($Ort \pm SS = 2,13 \pm 0,34$) olduğu görüldü (Tablo 2).

Hastaların HHKTÖ toplam puan ortalamaları $48,71 \pm 13,85$ olarak bulundu. En yüksek puan aldıkları ölçek alt boyutu “Bilgi ve saygılı hizmet alma hakkı” ($Ort \pm SS = 13,75 \pm 5,17$) iken, en düşük puan aldıkları ölçek alt boyutunun ise “Tıbbi ve ilaç araştırmalarında rıza hakkı” ($Ort \pm SS = 2,96 \pm 1,41$) olduğu görüldü (Tablo 2).

Tablo 2. HHBÖ ve HHKTÖ toplam ve alt boyut puan ortalamaları

Ölçek ve Alt Boyutları	Ort $\pm$ SS	Min	Maks	
Hasta Hakları Bilgi Ölçeği (HHBÖ)	1. Güvenlik, inanç, refakat ve bilgilendirilme hakkı	$5,16 \pm 0,47$	5	8
	2. Mahremiyete saygı, rıza ve izin hakkı	$4,04 \pm 0,24$	4	6
	3. Personeli tanıma, seçme ve değiştirme hakkı	$4,53 \pm 0,94$	4	8
	4. Organ nakli ve gebeliği sonlandırma hakkı	$4,26 \pm 0,48$	4	6
	5. Tedaviyi reddetme ve bilgi isteme hakkı	$4,15 \pm 0,41$	4	7
	6. Tıbbi yasaklara uyma hakkı	$4,13 \pm 0,40$	4	7
	7. Gizliliğe saygı hakkı	$4,54 \pm 0,84$	4	8
	8. Kurumu seçme ve hastanın onam hakkı	$3,10 \pm 0,31$	3	5
	9. Eşitlik içinde hizmete ulaşma hakkı	$2,13 \pm 0,34$	2	4
	10. Sürekli hizmet ve tedaviye katılım hakkı	$4,21 \pm 0,56$	4	7
HHBÖ Toplam Puan Ortalaması	$40,25 \pm 3,03$	38	55	
Hasta Hakları Kullanma Tutum Ölçeği (HHKTÖ)	1. Bilgi ve saygılı hizmet alma hakkı	$13,75 \pm 5,17$	8	32
	2. Personeli seçme, değiştirme, kayıtları inceleme hakkı	$13,66 \pm 4,79$	7	28
	3. Ziyaretçi, refakatçi, güvenlik ve şikayet hakkı	$5,51 \pm 2,10$	4	12
	4. Tedaviye onay verme ve reddetme hakkı	$3,34 \pm 1,60$	2	8
	5. Personelden tıbbi gereklere uygun hizmet alma ve yasaklara uymasını isteme hakkı	$6,25 \pm 2,26$	4	13
	6. Tıbbi ve ilaç araştırmalarında rıza hakkı	$2,96 \pm 1,41$	2	9
	7. Organ doku naklinde rıza alınması, aile planlaması kullanma ve gebeliği sonlandırma hakkı	$3,23 \pm 1,49$	2	9
HHKTÖ Toplam Puan Ortalaması	$48,71 \pm 13,85$	29	87	

Hastaların tanımlayıcı özellikleri ile HHBÖ toplam puan ortalaması karşılaştırıldığında; sağlık hizmeti alınan hastane ile hastaların hasta hakları konusundaki bilgi düzeyleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farkın olduğu belirlendi ($p<0,05$). Buna göre üniversite hastanesinde sağlık hizmeti alan hastaların (Ort±SS=41,11±3,25), özel hastanede sağlık hizmeti alan hastalara göre (Ort±SS=38,49±1,26) hasta hakları konusunda bilgi düzeylerinin daha yüksek olduğu görüldü. HHBÖ ile yaş, cinsiyet, medeni durum, eğitim, meslek ve bilgi kaynağı arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farkın olmadığı tespit edildi ($p>0,05$) (Tablo 3). Hastaların tanımlayıcı özellikleri ile HHKTÖ toplam puan ortalaması karşılaştırıldığında; hastane, yaş, medeni durum, meslek ve bilgi kaynağına göre hastaların hasta haklarını kullanma tutum düzeyleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farkın olduğu belirlendi ($p<0,05$). Özel

hastanede sağlık hizmeti alanların (Ort±SS=52,12±14,19) üniversite hastanesinde sağlık hizmeti alanlara göre (Ort±SS=47,05±13,41), 45-59 orta yaş grubunda olanların (Ort±SS=53,08±15,25) 18-44 genç yaş grubunda olanlara göre (Ort±SS=46,19±12,05), evli olan hastaların (Ort±SS=49,56±13,75) bekar hastalara göre (Ort±SS=43,09±11,83), emekli (Ort±SS=52,55±16,01) ve ev hanımlarının (Ort±SS=50,51±13,91) ise üniversite öğrencilerine göre (Ort±SS=38,22±9,16) hasta haklarını kullanma tutum düzeylerinin daha yüksek olduğu olduğu görüldü. Hasta hakları konusunda bilgiyi medyadan öğrenen hastaların (Ort±SS=49,94±11,67), bilgiyi hastanelerden öğrenen hastalara göre (Ort±SS= 44,80±12,57) hasta haklarını kullanma tutumlarının daha yüksek olduğu belirlendi. HHKTÖ ile cinsiyet ve eğitim düzeyleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farkın olmadığı tespit edildi ($p>0,05$) (Tablo 3).

Tablo 3. Hastaların tanımlayıcı özellikleri ile HHBÖ ve HHKTÖ toplam puan ortalamasının karşılaştırılması

Özellikler	HHBÖ Ort±SS	HHKTÖ Ort±SS
Hastane		
Üniversite Hastanesi	41,11±3,25	47,05±13,41
Özel Hastane	38,49±1,26	52,12±14,19
Test	t: 9,138	t: -2,771
p	0,001	0,006
Yaş		
18-44 yaş grubu ¹	40,32±3,18	46,19±12,05
45-59 yaş grubu ²	39,83±2,75	53,08±15,25
60 ve üzeri yaş grubu ³	40,73±2,78	51,70±16,13
Test	F: 1,119	F: 6,830
p	0,328	0,001
Post-Hoc (Tukey HSD)		2>1
Cinsiyet		
Kadın	40,19±2,94	47,62±13,96
Erkek	40,30±3,10	49,56±13,75
Test	t: -0,301	t: -1,107
p	0,764	0,269
Medeni Durum		
Evli	40,21±3,11	50,82±13,99
Bekar	40,37±2,81	43,09±11,83
Test	t: -0,361	t: 4,075
p	0,718	0,001

Tablo 3. Hastaların tanımlayıcı özellikleri ile HHBÖ ve HHKTÖ toplam puan ortalamasının karşılaştırılması (devam)

Eğitim		
İlköğretim	40,51±3,23	49,57±14,94
Lise	40,19±2,93	50,04±13,43
Lisans	39,89±2,78	45,52±12,00
Test	F: 0,877	F: 2,269
p	0,417	0,105
Meslek		
Kamu çalışanı ¹	39,11±2,10	45,89±10,48
Serbest meslek ²	40,58±3,69	49,30±13,49
Emekli ³	40,55±2,64	52,55±16,01
Ev Hanımı ⁴	40,28±2,97	50,51±13,91
Üniversite öğrencisi ⁵	40,87±3,30	38,22±9,16
Test	F: 2,122	F: 5,433
p	0,079	0,001
Post-Hoc (Tukey HSD)		3,4>5
Bilgi Kaynağı		
Hastaneler	39,58±3,01	44,80±12,57
Medya (Televizyon, İnternet, Gazete)	40,40±3,04	49,94±11,67
Test	t: -1,342	t: -2,075
p	0,182	0,040

t: bağımsız gruplarda t testi; F: Tek yönlü varyans analizi (ANOVA); HHBÖ: Hasta Hakları Bilgi Ölçeği; HHKTÖ: Hasta Haklarını Kullanma Tutumu Ölçeği, Ort: Ortalama; SS: Standart Sapma

TARTIŞMA

Hastaların hasta hakları konusunda bilgi düzeyleri ve tutumlarının incelendiği bu çalışmada, hastaların hasta hakları konusunda bilgi düzeylerinin yüksek olduğu görülmektedir (Tablo 2). Literatürde hastaların hasta hakları bilgi düzeyinin yüksek olduğu çalışmalar yer alırken (Barati ve ark., 2019; Gurung & Sapkota, 2019; Oppong, 2019), diğer taraftan düşük olduğu çalışmalar da görülmektedir (Hassan & Mwaheb, 2020; Sheikhtaheri ve ark., 2016; Waghmare ve ark., 2020). Türkiye’de yapılan bir çalışmada hastaların %78,3’ünün (Ertaş & Kırac, 2018), Mısır’da yapılan bir çalışmada ise, hastaların %76’sının (Mohammed ve ark., 2018) Hasta Hakları Yönetmeliği’nden haberdar olmadıkları belirtilmiştir. Mısır’da yapılan başka bir çalışmada ise, hastaların hasta haklarına ilişkin farkındalık düzeyinin yüksek olduğu ve bunun nedeni olarak da hasta hakları beyannamesinin kitapçık şeklinde tüm hastalara, hastaneye yatışlarında teslim edildiği vurgulanmıştır (Yousef & Abed, 2021). Polonya’da hastalar ve sağlık çalışanlarıyla yapılan bir çalışmada ise sağlık profesyonelleri arasında hasta haklarına ilişkin bilgi düzeyinin yüksek olmasının,

hastaları hakları konusundaki bilgilendirilmesine yansıdığı ve bu da hastaların hasta haklarıyla ilgili yüksek farkındalık düzeyleriyle bağlantılı olduğu ifade edilmiştir (Czajkowska ve ark., 2021). Hindistan’da yapılan bir çalışmada ise hastaların hasta hakları konusundaki farkındalık düzeyinin yüksek olmasının nedeninin eğitim düzeyi olduğu ve eğitim düzeyi yüksek olan bireylerin daha fazla bilgi arama davranışı içerisinde olmaları nedeniyle daha fazla farkındalığa sahip olma eğiliminde oldukları belirtilmiştir (Waghmare ve ark., 2020). Çalışmalarda da görüldüğü gibi hastaların farkındalık düzeyi, örneklemde yer alan hastaların özellikleri, araştırmanın yapıldığı hastane veya hastaların bilgilendirilme şekilleri, hastaların hakları konusundaki farkındalığı etkileyen faktörler arasında yer almaktadır. Bu çalışmada hastalarının bilgi düzeyinin yüksek olmasının nedeninin Türkiye’de son yıllarda yönetmeliklerle hasta hakları konusuna verilen önemden ve hastane duvarlarında hasta haklarına yönelik afişlerin olmasından kaynaklandığı düşünülmektedir.

Bu çalışmada hastaların hasta haklarını kullanma tutumlarının düşük düzeyde olduğu belirlenmiştir (Tablo 2). Zaybak ve ark. (2012)'nin yaptıkları çalışma sonucunda çalışmamızla benzer şekilde hastaların hasta haklarını kullanma tutum puanlarının düşük olduğu görülürken, tutum düzeylerinin yüksek olduğu çalışmalar da literatürde yer almaktadır (Erzincanlı & Zaybak 2015; Oktay ve ark., 2021). Hastaların hasta hakları konusunda bilgi sahibi olmaları onları kullanmaları anlamına gelmemektedir. Yapılan bir çalışmada, hastaların çoğunluğunun hasta haklarının farkında olduğunu, ancak şikayette bulunma/öneride bulunma ve hasta hakları bildirgesinde belirtilen araştırmaya katılma hakkı gibi bazı özel hakları kullanmadıkları belirtilmektedir (Halawany ve ark., 2016). Bu çalışmanın sonucunda da görüldüğü gibi hastaların hasta hakları konusunda bilgi sahibi olup bu bilgiyi kullanmamaları düşündürücü bir durumdur. Bu durum hastaların hasta haklarını nasıl kullanacaklarını, sonucunun ne olacağını bilmedikleri veya rehberliğe ihtiyaç duyduklarını göstermektedir. Bu nedenle sağlık çalışanlarının hasta haklarını bilmeleri ve bunlara uymaları gerekmektedir (Alquahtami ve ark., 2019). Sağlık çalışanları hastalara, haklarını kullanmaları konusunda rehberlik etmeli ve şikayetleri olduğunda nereye başvuracaklarını bildirmelidir. Hastaların haklarını kullanmaması hatalara ve iyatrojenik komplikasyonlara yol açabilmekte, bu da hizmetlere erişimde eşitsizliğe neden olmaktadır (Ertaş & Kıraç, 2018; Sabzevari ve ark., 2016). Ayrıca, hakların kullanılmamasının kültürel, dini normlar, sosyal kaygılar, hastalık nedeniyle herhangi bir çatışma için ruh hali veya enerjiye sahip olamama gibi farklı nedenleri olabilmektedir. Mısır'da yapılan bir çalışmada hastaların çoğunun haklarının farkında olmadığı, doktorun onlara ne söylerse nedenini bile sormadan yaptıkları, doktorların ve hemşirelerin zamanını almak istemedikleri veya cahil görünmek için soru sormadıkları bildirilmiştir (Mohammed ve ark., 2015). Türk kültüründe çoğu zaman hastaların tedavi süreci hakkında soru sorması ve fikir yürütmesinin

pek hoş karşılanmadığı düşünülmektedir. Bu çalışmadaki hastaların bu nedenle bilgi sahibi olmalarına rağmen haklarını kullanma tutumlarının düşük olma nedenlerinden birinin bu olabileceği düşünülmektedir.

Bu çalışmada üniversite hastanesinde sağlık hizmet alan hastaların, özel hastanede sağlık hizmeti alan hastalara göre hasta hakları bilgi düzeyinin daha yüksek olduğu belirlenmiştir (Tablo 3). Bu sonuç, üniversite hastanelerinin karmaşık yapısına bağlı olarak yaşanan problemlerin yoğunluğu nedeniyle hasta hakları birimlerinin özel hastanelerde bulunan hasta hakları birimlerinden daha etkin bir şekilde faaliyet gösterdiği ve yaşanan problemlere bağlı olarak hastaların haklarını öğrenmeye yöneldiği şeklinde yorumlanmaktadır. Hastaların hasta hakları birimine yapılan başvuru sayısında yıllara göre anlamlı şekilde artış olduğu (Zengin ve ark., 2013) ve %64,3 başvuru oranı ile kendi haklarını arama konusunda, hastaların ilgili olduğu belirtilmektedir (Çetin ve ark., 2020).

Bu çalışmada, özel hastanede sağlık hizmeti alan hastaların üniversite hastanesindeki hastalara göre hasta haklarını kullanma tutumlarının daha olumlu yönde olduğu görülmektedir (Tablo 3). Üniversite hastanesinde yapılan bir çalışmada hastaların hasta haklarını kullanmaları konusunda tutum geliştirmedikleri belirtilmektedir (Zaybak ve ark., 2012). Özel hastanelerde hastaların sağlık hizmetine yönelik beklentilerin daha fazla olduğu düşünüldüğünde, hastaların taleplerinin karşılanmadığı durumlarda hasta haklarını kullanma yoluna gitmeleri beklenen bir durumdur. Bu çalışmada yer alan hastaların da bu yönde tutum geliştirdikleri düşünülmektedir. Bu çalışmada 45-59 yaş grubunda, evli, emekli ve ev hanımı olan hastaların hasta haklarını kullanmaları konusunda olumlu yönde tutum geliştirdikleri görülmektedir. Yapılan bir çalışmada, yaşı daha genç olan hastaların hasta hakları tutumlarının daha olumsuz olduğu bildirilmiştir (Taşçı, 2007). Genç yaş grubunda ve bekar olan bireylerin daha az sorumluluk taşıdığı düşüncesi ve haklarını arama konusunda daha az uğraştıkları düşünülmektedir.

Bu çalışmada, hasta hakları konusunda bilgi kaynağı medya olan hastaların hasta haklarını kullanma tutumlarının da olumlu yönde olduğu görülmektedir (Tablo 3). Hastaları hakları konusunda bilgilendirmenin ana kanallarından biri televizyon, internet, radyo ve gazete gibi kitle iletişim araçlarıdır (Lee ve Lin, 2020). Hasta hakları konusunda bilgiyi kitle iletişim araçlarından alan hastalar olmakla birlikte bu bilgileri hemşire, doktor veya sosyal hizmet uzmanları gibi resmi kaynaklardan veya aile gibi gayri resmi kaynaklardan almayı tercih eden bireyler de bulunmaktadır (Ertaş & Kırac, 2018; Hassan & Mwaheb, 2020; Lee & Lin, 2020; Oppong, 2019; Zaybak ve ark., 2012). Farklı kanallardan alınan bilginin doğru olması ve hastalarda farkındalık oluşturulması açısından kamu politikalarının bu konulara kaynak ayırması gerektiği düşünülmektedir.

Araştırmanın sınırlılığı

Araştırmanın sadece bir tıp fakültesi hastanesi ve bir özel hastanede yatarak tedavi gören hastalar ile yürütülmesi ve tüm hastalara genellenebilir olmaması, araştırmanın daha fazla sayıda hastanede yapılması planlanırken sadece iki hastaneden izin alınabilmesi bu araştırmanın sınırlılığını oluşturmaktadır.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu çalışmanın sonucunda, hastaların hasta hakları konusunda bilgi düzeylerinin yüksek olduğu, fakat hasta haklarını kullanma tutum düzeylerinin ise düşük olduğu belirlenmiştir. Hastaları, haklarını kullanma konusunda bilinçlendirmek ve bu konuda cesaretlendirmek hasta bakım kalitesinin artırılması açısından önem taşımaktadır.

Hastalardan geri bildirim alınması, istek, öneri ve tavsiyelerinin dinlenmesi için hastanelerdeki hasta hakları birimlerinin daha da aktif hale getirilmesi gerekmektedir. Politika yapıcılar kaliteli eğitim vermek, sağlık politikalarını uygulamak ve hasta hakları yönetmeliğini geniş kitlelere dağıtmakla yükümlüdür. Bireylerin hasta hakları

konusunda bilinçlendirilmesinde, sağlık profesyonellerinin ve kitle iletişim araçlarının kullanılması önem taşımaktadır. Hastalar kendilerine uygulanacak tüm işlemlerde doğru karar verebilmek ve özerkliklerini kullanabilmeleri için hasta hakları konusunda bilgilendirilmeli ve bu bilgileri davranışlara dönüştürecek tutumların kazandırılması sağlanmalıdır.

Yazarlık Katkısı

Çalışma fikri veya tasarımı: FEY, BÖ.

Veri toplama: FEY, BÖ.

Sonuçların analizi ve yorumlanması: FEY, BÖ.

Taslak çalışmayı hazırlama: FEY, BÖ.

Eleştirel inceleme: ED

Tüm yazarlar (FEY, BÖ.) sonuçları gözden geçirdi ve makalenin son hâlini onayladı.

Çıkar çatışması beyanı

Bu çalışmada herhangi bir çıkar çatışması yoktur.

Finansman beyanı

Çalışmada herhangi bir finansal çıkar çatışması yoktur. Bu çalışma “5. Uluslararası 16.Ulusal Hemşirelik Kongresi 5-8 Kasım, Ankara” da sözel bildiri olarak sunulmuştur.

Teşekkür

Bu araştırmaya katılan tüm hastalara teşekkür ederiz.

Etik boyut

Araştırmanın gerçekleştirilebilmesi için ilgili Üniversite Hastanesi'nin Etik Kurulu'ndan (Tarih/Sayı: 17/03/2017, 2017/842), ilgili özel hastanenin bilimsel araştırmalar etik kurulundan, araştırmanın yapıldığı kurumların başhekimliğinden ve hastalardan yazılı izin alınmıştır. Verileri toplama aşamasından önce hastalara araştırma ile ilgili bilgi verilmiş ve izinleri alınmıştır. HHBÖ ve HHKTÖ'nün araştırmada kullanımı için ölçek yazarlarından e-posta yoluyla izin alınmıştır. Araştırma Helsinki Bildirgesi ilkelerine uygun olarak yürütülmüştür.

Lisans Bilgisi

Bu makale Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası Lisans (CC BY-NC) ile lisanslanmıştır.

License Information

This work is licensed under Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License (CC BY-NC).

KAYNAKLAR

- 1 Abedi, G., Shojaee, J., & Moosazadeh, M. (2017). Awareness and observance of patient rights from the perspective of Iranian patients: A systematic reviewing and meta-analysis. *Iran J Med Sci*, 42(3), 34-227.
- 2 Abihiro, G. A., Alhassan, F., & Alhassan, B. P. (2020). Socio-demographic correlates of public awareness of patient rights and responsibilities in the sagnarigu municipality, Ghana. *Int J Health Promot Educ*, 60(1), 38-48.
- 3 Agrawal, U., D'Souza, B. C., & Seetharam, A. M. (2017). Awareness of patients' rights among inpatients of a tertiary care teaching hospital—a cross-sectional study. *J Clin Diagn Res*, 11(9).
- 4 AlQahtani, N. A., Alsulami, S. M., & Abdulaziz, F. (2019). Assessment of the patients' awareness regarding their rights and responsibilities in the major governmental hospitals in Riyadh, Saudi Arabia. *International Journal of Medicine in Developing Countries*, 3(2), 198-203.
- 5 Al-Saadi, A. N., Slimane, S. B., & Al-Shibli, R. A. (2019). Awareness of the importance of and adherence to patients' rights among physicians and nurses in Oman: An analytical cross-sectional study across different levels of health care. *Sultan Qaboos Univ Med J*, 19(3), 201.
- 6 Barati, F., Atarodi, A., & Asghari, B. A. (2019). Awareness and observation of patients' rights from the perspective of patients and nurses. *Journal of Research and Health*, 9(4), 23-315.
- 7 Czajkowska, M., Janik, A., & Zborowska, K. (2021). Knowledge and opinions of patients and medical staff about patients' rights. *Ginekologia Polska*, 92(7), 7-491.
- 8 Çetin, P., Khorshid, L., & Akbıyık, A. (2020). Hastaların, aldıkları sağlık hizmetlerinden yakınmalarına ilişkin hastaneye yaptıkları başvuruların incelenmesi. *Türkiye Klinikleri J MedEthics*, 28(1), 29-37.
- 9 Erbay, E., & Ugurluoğlu, O. (2016). Rights of cancer patients: A pilot study from Turkey. *J Cancer Educ*, 4(4), 5-640.
- 10 Erbil N. (2009). Hasta haklarını kullanma tutumu ölçeğinin geliştirilmesi. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 6(1), 38-825.
- 11 Ertaş, H., & Kırac, A. G. F. Ç. (2018). Hastaneye müracaat eden hastaların hasta hakları konusundaki bilgilerinin ölçülmesi. *Journal of Social and Humanities Sciences Research*, 5(27), 2939-2945.
- 12 Erzincanlı, S., & Zaybak, A. (2015). An examination of patient's attitudes toward the utilisation of patient rights. *Journal of Ege University Nursing Faculty*, 31(1), 39-51.
- 13 Gafurova, N., & Babaev, J. (2020). Review protecting the rights of the patient as a consumer of health services: International standards and national legislation. *Journal of Critical Reviews*, 7(1), 9-192.
- 14 Gurung, S., & Sapkota, R. (2019). Awareness regarding patient rights among hospitalized patients in a hospital of Rupandehi. *Journal of Universal College of Medical Sciences*, 7(1), 4-51.
- 15 Halawany, H. S., AlTowher, O. S., & AlManea, J. T. (2016). Awareness, availability and perception of implementation of patients' rights in Riyadh, Saudi Arabia. *J Dent Res*, 7(2), 7-132.
- 16 Hassan, S. K., & Mwaheb, M. A. (2020). Awareness of patient rights and practice at fayoum university hospital. *Indian J Forensic Med Toxicol*, 14(4), 31-3424.
- 17 Kalaycı, F., & Duruk, N. (2020). Evaluation of patients' attitudes towards using patient rights. *Turkish Journal of Family Medicine and Primary Care*, 14(4), 32-621.
- 18 Lee, S. T., & Lin, J. (2020). The Influence of offline and online intrinsic motivations on online health information seeking. *Health Commun*, 35, 36-1129.
- 19 Mohammed, E. S., Seedhom, A. E., & Ghazawy, E. R. (2018). Awareness and practice of patient rights from a patient perspective: an insight from upper Egypt. *Int J Qual Health Care*, 30(2), 51-145.
- 20 Mohammed, S. A., Shabla, A. S., & Wehieda, S. M. (2015). Patients' rights: patients' and nurses' perspectives. *Journal of Nursing and Health Science*, 4(4), 54-60.
- 21 Mpouzika, M., Karanikola, M., & Panayiotou, E. (2021). Nurses' attitudes and knowledge regarding patient rights: a systematic review. *Rev Esc Enferm USP*, 55, e03678.
- 22 Muhammad, D., Jan, A., & Naz, S. (2021). Assessment of hospitalized patients awareness of their rights: a cross-sectional descriptive study. *Pan Afr Med J*, 38.
- 23 Njuguna, S., Tenambergen, W. M., & Mapesa, J. (2019). Influence of patients' rights charter on health systems responsiveness in selected counties in Kenya: Health care provider

- perspective. *Int J Community Med Public Health*, 6(11), 4663.
- 24 Oktay, A. A., Taş, F., Gülpak, M., & Yel, F. (2021). Bir üniversite hastanesinde hastaların hasta haklarını kullanma tutumunun incelenmesi. *Ege Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Dergisi*, 37(2), 9-131.
- 25 Omolayo, A. F. (2020). Professionalism in patient care: Patient's rights and ethics in the United States of America (USA). *Annals of Psychiatry and Treatment*, 4(1), 3-30.
- 26 Oppong, K. M. (2019). Patients' knowledge of their rights and its impact on hospital admissions at the St. John of God Hospital, Duayaw-Nkwanta, BrongAhafoRegion, Ghana. *Education & Science Journal of Policy Review and Curriculum Development*, 9(1), 64-73.
- 27 Öztürk, H., Yılmaz, F., & Hintistan, S. (2007). Hasta hakları ölçeği ve hasta hakları bilgi ölçeği geliştirilmesi. *Hastane Yönetimi Dergisi*, 11, 9-15.
- 28 Resmi Gazete. (1998). Hasta Hakları Yönetmeliği. Erişim Adresi: <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/23420.pdf>
- 29 Roth-Cohen, O., Levy, S., & Zigdon, A. (2021). The mediated role of credibility on information sources and patient awareness toward patient rights. *Int J Environ Res Public Health*, 18(16), 8628.
- 30 Sabzevari, A., Kiani, M. A., Saeidi, M., Jafari, S. A., Kianifar, H., Ahanchian, H., ... & Zakerian, M. (2016). Evaluation of patients' rights observance according to patients' rights charter in educational hospitals affiliated to Mashhad University of Medical Sciences: Medical staffs' views. *Electronic Physician*, 8(10), 3102.
- 31 Sert, G., & Karatas, M. (2021). Human rights in health/why patient rights? *Med Sci*, 10(4), 7-1162.
- 32 Sharifzadeh, G. R., Ghoddoosi-Nejad, D., & Behdani, S. (2019). Diabetes patients' perspectives on the patients' rights: Evidence from east of Iran. *Int J Hum Rights Healthc*, 12(4), 84-276.
- 33 Sheikhtaheri, A., Jabali, M. S., & Dehaghi, Z. H. (2016). Nurses' knowledge and performance of the patients' bill of rights. *Nurs Ethics*, 23, 76-866.
- 34 Sookhak, F., Bazrafshan, M. R., & Ahmadi, A. (2019). Nurses' level of awareness and observance of patients' rights. *Journal of Client-Centered Nursing Care*, 5(3), 74-167.
- 35 Soysal, A. (2018). Hastaların hasta haklarını kullanma tutumlarının belirlenmesi: Birinci basamak sağlık kuruluşunda bir araştırma: (Hatay ili örneği). *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 30, 138-158.
- 36 Taşçı, K. D. (2007). Doğum yapan hastaların aldıkları bakımı hasta hakları açısından değerlendirmeleri. *Atatürk Üniversitesi Hemşirelik Yüksekokulu Dergisi*, 10(3), 26-33.
- 37 United Nations. 1948. Universal Declaration of Human Rights. Erişim Adresi: <http://www.un.org/en/universal-declaration-human-rights/>
- 38 Waghmare, R., Joshi, S., & Muntode, P. (2020). Patient's rights-awareness among in do or patients of a tertiary care teaching hospital in Wardha. *J Evolution Med Dent Sci*, 9(8), 5-570.
- 39 World Health Organization (WHO). (1978). Declaration of Alma-Ata International Conference on PrimaryHealthCare, Alma-Ata, USSR. Erişim Adresi: http://www.who.int/publications/almaata_declaration_en.pdf?ua=1
- 40 World Health Organization (WHO). (1994). A declaration on the promotion of patients' rights in Europe. Erişim Adresi: https://www.who.int/genomics/public/eu_declaration1994.pdf?ua=1
- 41 Yousef, W. A. E. B. S., & Abed, F. A. (2021). Nurses' versus patient's awareness about patient rights and nurses' compliance to these rights. *Egyptian Nursing Journal*, 18(3), 107.
- 42 Zaybak, A., Eşer, İ., İsmailoğlu, E. G. (2012). An analysis of the attitude of patients towards using their patient rights at a university hospital. *Florence Nightingale J Nurs*, 20(2), 11-:104.
- 43 Zengin, A., Erbaycu, A. E., Mertoğlu, A., Yazıcı, E., & Çetinalp, H. (2013). Türkiye'de hasta hakları uygulaması: Bir eğitim ve araştırma hastanesi' nin beş yıllık deneyimi. *İzmir Göğüs Hastanesi Dergisi*, 27(2), 17-105.